

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA LÂLE VE EDEBÎ BİR TÜR ÖRNEĞİ OLARAK LÂLE ŞİİRLERİ

Sevda ÖNAL*

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında ilk olarak Mevlânâ'nın şiirleriyle varlığını gösteren lâle, XIV. yy'dan sonra çeşitli özellikleriyle şiirimizde yer alır. Klasik Türk şiirinde XVI. yy'a kadar yabancı ve taşralı bir çiçek olarak değerlendirilen lâle, özellikle Lâle Devri'nden sonra şairlerin vazgeçemediği temalardan biri olur. XVII. yy'da ilk örnekleri görülen lâle konulu şiirler ve esâmî-i lâle manzumeleri yeni ve geç kalmış bir tür olarak pek çok şairin divanında yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Lâle, Lâle Devri, esâmî-i lâle

TULIP IN CLASSIC TURKISH LITERATURE AND TULIP KASSIDES AS A LITERARY GENRE

ABSTRACT

Tulip appearing for the first time in Classic Turkish literature with Mevlana's kassides took place in our poetry with its different features after 14th century. Tulip seen as a wild and rural flower in Classic Turkish Poetry until 16th century became one of the indispensable themes for poets especially after the Tulip Age. The poems including tulip themes and carrying tulip names whose first examples appeared in the 17th century took place in the divan of many poets as a new and a late genre.

Key Words: Tulip, the Tulip Age, tulip names

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Giriş:

Lâle, Türk kültüründe, bir devre ad vererek, baş tacı olacak kadar sevilip benimsenmiş, geçmişte ve günümüzde zarafetin, inceliğin ve masumiyetin sembolü olmuş bir çiçektir. Zambakgiller ailesinin ilkbaharda açan bu en özel üyesinin, bir sap üzerinde bir tane yetişen çiçeğinin çok değişik ve göz alıcı renklerde altı adet yaprağı bulunur.¹

Farsça la'l kelimesinin “kırmızı” anlamıyla ilişkilendirilen bitki, lâle ismiyle şöhret kazanmıştır.² Bugün Avrupa ülkelerinde “lâle” için kullanılan “tulip” veya “tulipe” (Latince: Tulipa) kelimesinin ise Türklerin başlarına sardıkları “tülbent” ile ilgili olarak, “sarı biçimindeki çiçek” anlamına geldiğini, çeşitli kaynaklar ifade etmektedir.³

Lâlenin Türkler tarafından Orta Asya'dan getirildiği söylenirse de ana vatanı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Fakat Doğu şiirinin eski zamanlardan beri vazgeçilmez çiçeklerinden biri olduğu, Osmanlı Türkleri tarafından Lâle Devri'nden önce de bilindiği ve yetiştirildiği bir gerçektir.⁴ “Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle” isimli yazıda, lâlenin menşei ve tarihçesi ile ilgili olarak; “esas itibarıyla bir Şark çiçeği olduğu, umumiyetle yabani nevinin Japonya, Cenûbî ve Orta Asya ile Kafkasya'nın, İrân'ın ve kısmen Türkiye'nin bazı müsait yerlerinde yetiştiği” ifade edilmektedir.⁵

Lâlenin ve lâle tarihinin Türkiye'deki serüveni ise Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte başlar. Lâle, Türk tezyinatında XII. yüzyıldan itibaren stilize edilmiş olarak Selçuklu abidelerinde, yazma kitap ve ciltlerinde yer alır. XVI. yy'dan itibaren bahçe ve çiçek zevkinin toplumda yerleşmesiyle birlikte süs bitkisi olarak yetiştirilen lâle, mimaride, çinide, kumaş ve elbiseler ile daha pek çok sanat eserinde zarif bir motif olarak kullanılmıştır.

İstanbul'da ıslah edilmiş lâleyi ilk olarak yetiştiren, Tabib Mehmed Aşkî Efendi'nin *Takvîmü'l-kibâr ve Mi'yârü'l-ehâr* adlı eserine göre, Kanûnî'nin şeyhülislamı Ebussuud Efendi'dir (1491-1574). Lâle, bu yüzyılın ikinci yarısının başlarında İstanbul'daki şöhretine ilave olarak, Avrupa'da da şöhret kazanmıştır. 1549 yılında

¹ Turhan BAYTOP, Cemal, KURNAZ, “Lâle”, Ankara 2003, s. 79.

² Ahmet SATOĞLU, “Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri”, Milli Kültür Dergisi, Mart 1986, s. 52- 54.

³ Turhan BAYTOP, *İstanbul Lâlesi*, Ankara 1992, s. 2.

⁴ Beşir AYZAZOĞLU, “Lâle”, İstanbul 1986, s. 63.

⁵ M. Münir AKTEPE, “Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle”, İstanbul 1953, s. 85.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

B. Belon adlı bir Fransız hekimi çıktığı yakın doğu gezisi sırasında İstanbul'a da uğramış ve hatıratında kırmızı zambak adıyla zikrettiği lâle çiçeğinin soğanlarından edinmek için birçok yabancının gemilerle İstanbul'a geldiğinden söz etmiştir.

Avrupa yolculuğuna böylece başlayan lâle, Sultan IV. Mehmet (1641-1692) zamanında *Lâle-i Frengî* adıyla Türkiye'ye dönüş yapar. Reisü'l-küttâb Üçanbarlı Mehmed Efendi'nin hicri 1726 tarihli *Defter-i Lâlezâr-ı İbrâhim* isimli risalesine göre, Sultan IV. Murad'ın 1648 yılında döndüğü Bağdat seferine kadar, İstanbul'da yalnız Sahrâî Lâle (kır lâlesi, yabani lâle, gelincik) tanınıyordu.⁶ "Nemçe kralı III. Ferdinand'ın IV. Mehmed'e gönderdiği elçi Schmid von Schwarzerhon tarafından hediye olarak getirilen eşya arasında her birinden dörder tane olmak üzere on adet de makbul lâle soğanı vardır."⁷ Gönderilen bu lâle soğanları, zaman içinde Lâle-i Rûmî de denen bir kültür lâlesine dönüşmüş, İstanbul Lâlesi ve Osmanlı Lâlesi gibi isimlerle şöhret kazanmıştır.

XVI-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da toplam 2000 çeşit lâlenin yetiştirildiği çiçek kültürü üzerine yazılmış risale, mecmua ve şükûfenâmelerde kayıtlıdır. Bu risalelerden *Lâlezâr-ı İbrahim*'de 850, *Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul*'da, 1681-1726 yılları arasında revaçta olan, 1108 lâle çeşidinin kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Yine aynı eserde, Von Diez'in sahip olduğu Sadrazam Damat İbrahim Paşa dönemine ait bir risalede 1323, *Ferâhengiz* isimli 1764 tarihli risalede ise 1588 lâle çeşidinin kayıtlı olduğu belirtilir.⁸

Kendi adına bir devir açarak, *bir dönem milli çiçeğimiz olan* lâleye ilgi arttıkça, yetiştirilen yeni lâle türlerine güzel ve anlamlı isimler verme merakı da başlar. Lâle tutkunlarının Sâdâbâd'da baharın ilk açan lâlesine *Merhabâ* ismini vermeleri bu merakı yansıması bakımından önemlidir. Cevat Rüştü "Türklerin Çiçek İsimleri ve Manzumeleri" isimli yazısında lâleler için ayrı lugatler yapıldığından bahseder ve sadece elif harfiyle başlayan 78 lâle ismini örnek verir.⁹ Uşşakîzade Osman Efendi'nin yetiştirdiği, bir soğanı yüzelli kuruşa satılan bir türüne verilen *Sahibkuran*, Şeyh Mehmed Lâlezârî'nin yetiştirdiği *Vâlâ-şân* ve Yirmisekiz Çelebi'nin yetiştirdiği *Rîze-i gülşen* isimleri bunlardan sadece birkaçıdır.¹⁰ Lâleler için seçilen isimlerin çoğu Arapça ve Farsça'dır. Bununla birlikte *Cüce moru*, *Nar*

⁶ Turhan BAYTOP, Osmanlı Lâlesi, Aralık 1987, s. 4.

⁷ Beşir AYZAZOĞLU, *Güller Kitabı*, İstanbul 2005, s. 137.

⁸ BAYTOP 1992, s. 5.

⁹ N. Hikmet POLAT, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, İstanbul 2001, s. 63-64.

¹⁰ age, s.55.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

çiçeği, Papuççu, Altın sarısı, İbrahim Bey alı, Gülcü başı, Aşçı moru, Kızıl, Bıyıklı, Keresteci, Pençe, Büyük al, Küçük al, Erik dibi, Kalaycı beyazı gibi Türkçe isimlere de rastlanmaktadır.

Bu dönemde lâle ile ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Çoğunluğu risale ve mecmua olarak düzenlenen eserlerin ortak muhtevası lâle ve onun etrafında oluşan kültürü incelemesidir.¹¹ “Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Lâle Mecmuâsına Dâir” isimli yazıda bilinen on mecmuadan bahsedilir.¹² En eskisi 1110 (1698), sonuncusu 1292 (1875) tarihli mecmualar ile çeşitli kaynaklardan derlenen, çiçek ve lâle kültürü üzerine yazılmış, önemli mecmua ve risalelerden birkaçı şunlardır:

Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul

Ferâhengiz

Ferahnâme, Hekim Mehmet Aşkî

Karanfil Risâlesi, Uşşakî Efendi

Lâlezâr-ı Bağ-ı kadim (Lâle Risâlesi), Mehmed Remzi Efendi

Lâlezâr-ı İbrahim, Reisülküttab Üçanbarlı Mehmed Efendi

Mizânü'l-Ezhâr, Şeyh Mehmed Lâlezârî

Netâyiciü'l-Ezhâr, Mehmed bin Ahmedü'l-Ubeydî

Risâle-i Esâmi-i Lâle, Ahmed Kâmil Efendi

Şükûfe-nâme, Abdullah bin Mehmed Efendi

Takvîm-i Ezhâr, Tabib Mehmed Aşkî Efendi

*Takvîmü'l-kibâr ve Miyârü'l-Ezhâr (Risâle-i Müfredât-ı Miyârü'l-
ezhâr), Tabib Mehmed Aşkî Efendi*

Tezkîre-i Şükûfeciyân, Ubeydullah Efendi

Tuhfetü'l-Ahbâb, Fennî Mehmed Efendi

Tuhfetü'l-İhvân, Fennî Mehmed Çelebi

Şükûfe-nâme, Urfalı Ademî Efendi

Şükûfe-nâme, Abdullah Galatalı

¹¹ Lâle isimleri üzerine yazılmış bu risale ve mecmualarda lâle isimleri alfabetik olarak veya maddi değerine göre sıralanmıştır. Bu risale ve mecmualarla ilgili bk. (BÜYÜKKARCI-YILMAZ 2000; NEMLIOĞLU 2004; AKTEPE 1953; AKTEPE 1954).

¹² Ekrem Hakkı AYVERDİ, *18. Asırda Lâle*, Haz. Uğur DERMAN, İstanbul 2006, s. 13.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Şükûfe-nâme-i Musavver, Ali Çelebi

Irene Melikoff'un klasik İran ve Türk şiirlerinde lâlenin tasavvufi sembolik anlamlarını incelediği çalışmasında¹³ "lâlenâme" başlığıyla tanımladığı bu eserlerde, lâle çeşitleri ve özellikleri, yetiştiriciliği konusunda şöhretli isimler, meraklıları (varsa kendi ürettikleri özel lâle çeşitleri) ve lâle bitkisinin toplumdaki önemi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

Zaman içerisinde toplumda lâleye olan merak ve sevgi arttıkça, lâleyle ilgili sorunlar da görülmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda binlerce lâle çeşidinin yetiştirilmesi neticesinde artan sorunları çözmek amacıyla Sultan İbrahim (1615-1648) tarafından konunun uzmanlarından bir kurul oluşturulmuş ve *Mesnevî* şârihi Sarı Abdullah Efendi, Ser-Şükûfeciyân-ı Hassâ (Çiçekçi başı) olarak atanmıştır. Sultan Dördüncü Mehmed (1641-1692) devrinde de bir "Çiçek Encümen-i Dânişi" (Çiçek Akademisi) kurulmuştur.¹⁴

XVII ve XVIII. yüzyıllarda bahçelerin vazgeçilmez çiçeği olan lâlenin şüphesiz maddi değeri de artmış, bu durum bazı nadir lâle soğanlarının fiyatlarının fazlasıyla yükselmesine sebep olmuştur. Özellikle XVIII. yüzyılın ilk yarısında lâle fiyatlarının çok pahalı olduğu bilinmektedir. Fiyatların aşırı derecede artmasını önlemek amacıyla, 1725 yılında lâle soğanlarının fiyatlarını tespit eden bir liste hazırlanmış ve soğanların bu listedeki fiyatların üstünde satılması yasaklanmıştır. Münir Aktepe, İstanbul Müftülüğü arşivinde kayıtlı, 1725 yılına ait bir narh defteri üzerine yaptığı incelemede bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir. Söz konusu narh defterinde kıymetlerine göre sıralanan 239 lâle ismi kayıtlıdır. En kıymetli lâle ise 50 kuruş değerindeki *Nîze-i rummânî*'dir.¹⁵ Bu lâlenin fiyatının 1727 tarihli başka bir narh defterinde¹⁶ 200 kuruş olarak kaydedilmesi, lâle bitkisinin bu yüzyıldaki maddi değerini ve buna bağlı olarak lâle zevk ve israfının derecelerini belirleme açısından son derece önemlidir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte Osmanlı tarihinde eğlence, şenlik ve zevklerin hâkim olacağı yeni bir dönem başlamıştır. Sultan III. Ahmet devrinde artan bir coşkuyla devam eden lâle zevki, ismi Lâle Devri ile özdeşleşen bu sadrazamla birlikte özel bir meraka, hatta toplumu etkileyen bir

¹³ Irene MELİKOFF, "Türk İran Şiir'inde Lâle'nin Simgesel Anlamı Üzerine Araştırma", *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları*, İstanbul 2008, s. 94.

¹⁴ BAYTOP 1992, s. 5.

¹⁵ M. Münir AKTEPE, , "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle" İstanbul 1953, s. 94.

¹⁶ M. Münir AKTEPE, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dâir Bir Vesika", İstanbul 1954, s. 116.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

modaya dönüşmüştür. İnsanların his ve zevklerine hitap eden bu renkli ve narin çiçek Lâle Devri'nin sosyal ve kültürel ortamında zirai bir bitki olma özelliğinin üzerine çıkararak başlı başına bir "Lâle Devri" oluşturacak şekilde kimlik kazanmıştır. Lâle, özellikle İstanbul'un sembolü olmuş ve şehrin en değerli bitkisi sayılmıştır. İstanbul halkını etkisi altına alan bir çılgınlığa dönüşen lâle zevki etrafında zengin bir kültür oluşturulmuştur. O tarihlerde İstanbul'da 1588 lâlenin ismini ezberden söyleyecek, ayrıca gülün, zerrinin, şakayıkın binbir çeşidi hakkında üç gün üç gece boyunca meseller anlatacak kişilerin yaşaması, lâle hayranlığının toplumda ne ölçülere ulaştığını anlatan ilginç ayrıntılardır.¹⁷ Osmanlı tarihinde, 1718-1730 yılları arasında 12 yıl süren bu dönem Patrona Halil İsyanı'yla sona ermiştir.

Lâle Devri'nin sona ermesinin ardından lâle çılgınlığı kısa bir süre daha devam etmiştir. Bu gösterişli ve nazlı çiçek, zaman içerisinde eski önemini ve ihtişamını kaybetse de halen İstanbul bahçelerini süslemeye devam etmektedir.

I-Klasik Türk Şiirinde Lâle:

Klasik Türk şiirinde lâle, yapılan birkaç çalışmada çeşitli yönleriyle ele alınmış, ancak lâle konulu şiirlerin ortak özellikleri ve bir tür özelliği gösterip gösteremeyeceği belirginlik kazanmamıştır.

Klasik edebiyatta ilk olarak Mevlânâ'nın şiirleriyle varlığından haberdar olduğumuz lâle, XIV. yüzyıldan sonra muhtelif özellikleriyle şiirimizde boy gösterir.

"Klasik şiirimizde XVI. yüzyıla kadar sözü edilen lâlelerin yabancı türler olduğu muhakkaktır. Yabaniciliklerinden, yani dağlarda, kırlarda yetişiyor olmalarından dolayı "taşralı"dırlar. Bunun için utangaç, usul erkan bilmez bir çiçek olarak düşünülen lâle, bir bakıma utangaçlığın, çekingenliğin sembolüdür."¹⁸ Bu özelliğini dağlarda yetişmesinden alan lâlenin, bugün *gelincik* olarak bilinen *Lâle-i nûmânî* ve *Şakâyık-ı nûmânî* adlı türleri şiirde sıkça kullanılmıştır. Taşradan gelen, yabancı ve dağlarda yetişen bir çiçek olarak lâle, şehirli bir kültür çiçeği olan gül saltanatında itibar görmez. Lâlenin XVI. yüzyıla kadar gül sohbetine kabul edilmediğini Necâtî Bey'in aşağıdaki mısralarında da görürüz.

¹⁷ <http://www.bazaarturkey.com/press/istanbul-lalesi.htm> 24.04.2005.

¹⁸ AYVAZOĞLU 2006, s 122.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Taşradan geldi çemen mülkine bîgâne diyü

Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler

(Necâtî Beğ, *Dîvân*, G 198/2)¹⁹

Bu nedenle lâle klasik dönem şairleri tarafından sahrâ-nişîn (kırdâ çölde oturan) olarak nitelendirilir. Sadece kırdâ ve çölde değil, dağ eteklerinde, yakalarda, bağ kenarında, kabirlerde ve taşlık yerlerde de yetişen lâlenin mahcubiyeti bundan kaynaklanmaktadır.

Gül medeniyetinde, gülün ihtişam ve güzelliğinde, harflerinin Allah lafzının harflerinin anagramı olması ve ebced hesabıyla, Allah ve lâle kelimelerinin aynı sayı değerini (66) vermesi, lâleye farklı bir kutsiyet ve değer atfedecektir. Edirne Selimiye Camii'ndeki ters lâle motifinin "hilal" lafzını ifade etmek için nakşedildiğini belirten Cevat Rüştü "lâlenin bizim mukaddesatımıza camilerimizin içlerine kadar bir "sembol" olarak girdiğini"²⁰ belirtir. "Lâlenin burada ters oluşu ve sayı değerinin 66 olması bir yandan "Allah'ı terk ederseniz batarsınız, şeklinde yorumlanabildiği gibi, lâlenin ters yazılışı veya tersten okunuşu "hilâl" ve sayı değeri bakımından da lâle ile aynı olduğundan "hilâli düşürürseniz batarsınız" şeklinde de yorumlanmıştır."²¹

Allâh, lâle ve hilâl kelimelerinin noktasız harflerle yazılmasından dolayı, lekesiz yani kusursuz lâleler "âlâ", yapraklarının üzerinde nokta veya leke olan lâleler eksik veya kusurlu sayılmıştır. Bu nedenle lâle, edebiyatımızda lekesiz aşkın sembolü olmuştur.

Zamanla yeni türleri yetiştirilerek "şehirli" olan lâle, çiçek meclisinin başlıca konukları arasına kabul edilmiştir. XVI. yüzyıla kadar, gülle rekabet edememiş gibi görünse de, Baki'nin lâle redifli gazelinde *tâcına jâlelerden mücevher takarak çemenliğin sultanı* olur.

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle

(Bâkî, *Dîvân*, G 466/1)²²

¹⁹ Ali Nihat TARLAN, *Necati Beg Divanı*, İstanbul 1997, s. 298.

²⁰ POLAT 2001, s. 91.

²¹ İsmail YAKIT, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003, s. 44.

²² Sabahattin KÜÇÜK, *Bâkî Divanı*, Ankara 1994, s. 388-389.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Lâle Devri'ne gelindiğinde ise artık bahçelerin rakipsiz tek çiçeğidir. Dönemin usta şairi Nedim'in pek çok şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olur. Şair, III. Ahmed için yazdığı bahariyede;

Müddâm ey lâle-i hâtır-güşâ dûr olma gülşenden

Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın

(Nedîm, *Dîvân*: K 19/7)²³

mısralarıyla lâleyi gül bahçesinin başlıca konuğu olarak tanımlar.

II: Edebî Bir Tür Olarak Lâle Şiirleri:

Klasik Türk edebiyatında türlerin gelişimi mısra seviyesinden başlayıp, bağımsız eser ölçüsüne ulaşmaya kadar takip edilmelidir.²⁴ Bu dikkatle lâle konusu, öncelikle klasik şiirin en küçük nazım birimi olan mısra seviyesinde araştırılmalıdır. Mısra ve beyitlerde lâle; *ortasında tek yaprağının oluşu, dikensizliği, gonca halinde oluşu, çiçeklerinin parlak rengi, kokusuz oluşu vs.*²⁵ özellikleriyle şairler tarafından, çeşitli anlam ilişkileriyle kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde tabiatın genellikle bir mecazlar ve imgeler dünyasında betimlendiği XIV-XVII. yüzyıllarda lâle, kırmızı renginden dolayı sevgilinin yanağına, dudağına bazen de yüzüne; ortasındaki siyahlık ile âşğın bağındaki yaraya teşbih edilmiştir. Bu özelliğinin yanı sıra, *anber, asker, âşık, ateş, damga, değerli taşlar, derviş, gerdanlık, güneş, güzel, hançer, hizmetçi, hokka, insan, kadeh, kalender, kandil, kumaş, maşraba, mevlevi, mızrak, molla, münşi, parmak, sevgili, sürahi, süs, taç, topuz, tuğra, micmer, yanak, yara, yıldız, zurna vb.* kelime ve kavramlarla çeşitli anlam ilişkileri içinde düşünülmüş²⁶; renk ve şekil münasebetiyle, *kan, yara, yüz, yanak, gelin, kanlı kefen*²⁷ ile *la'lden tas, yakuttan leğen, kâse-i mercan, la'lin kadeh*²⁸ gibi unsurlara benzetilmiştir.

²³ Muhsin MACİT, *Nedîm Dîvânı*, Ankara 1997, s.74.

²⁴ Metin AKKUŞ, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Ankara 2006, s. 18.

²⁵ Ahmet KARTAL, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara 1998, s.32.

²⁶ Demet GÜR "Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler", Afyon 2003, s. 161-174.

²⁷ Cemal KURNAZ, *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, Ankara 1987, s. 528.

²⁸ Harun TOLASA, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001, s. 477.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

Kasidelerde, özellikle cemreviye, nevrüziye, temmuziye, bayramiye vb. türlere ait örneklerde lâle ve lâlezârlar, bahçe tasvirlerinin yapıldığı bölümlerde, mevsim ve tabiat anlatmalarında zengin anlam ilişkileriyle verilir. Bahariye konulu kasidelerinin özellikle teşbip bölümlerinde lâle, bir bitki ve süsleme unsuru olarak türün kelime dağarcığı ve çağrışım dünyasının vazgeçilmez parçalarından biridir.²⁹ XVII. yüzyıldan sonra lâlezârların tasvir edildiği, özellikle lâle çeşitleri üzerine yazılmış örneklerle daha fazla karşılaşılır. 1726 senesinde başlayan ilkbahar ramazanları nedeniyle takip eden yıllarda kaleme alınan ramazaniyelerde ve Lâle Devri'nin son senelerinde bahara tesadüf eden bayram nedeniyle yazılan bahariye teşbipli ıydiyelerde de lâle zengin bir anlatı malzemesi oluşturmuştur.³⁰

Lale konulu şiirlerin klasik Türk edebiyatında lâlenâme vb. bir adla belirginleşmemesinin nedenini bu tarihi gelişimde aramak doğru olacaktır. Lâlenin şiirimizde çeşitli anlam ilişkileri içinde kullanımı dışında, ortak özellik gösteren şiirlere konu olması için XVIII. yüzyılı beklemesi gerekmiştir. “Osmanlı edebiyatında tür olarak kendilerinden söz edilen pek çok yapının XVIII. yüzyılda etkinliğini kaybettiği”³¹ gerçeği göz önüne alındığında, böylesine kısa bir tarihi süreçte örnekleri görülen lâle manzumelerinin belirgin bir adlandırmaya gidilmeden yazılmalarını anlamak mümkün olacaktır.

Şeyhülislâm Esad Dîvânı'ndaki 43 beyitlik kaside, *Ahmed Paşa Dîvânı*'ndaki terci-i bendin 5. bendi, *Melîhî, Zâtî, Bâkî, Muhibbî, Sâbit* ve *Âsâf Dîvânları*'ndaki lâle redifli gazeller, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda³² tespit edilen lâle redifli şiirlerdir. Tüm lale isimlerini içeren kasidelerin toplandığı *Fâiz Efendi* ve *Şâkir Bey Mecmuaları* da lâle konulu şiirler için zengin birer kaynak oluşturmaktadır.³³

Bunlara ilave olarak, aşağıda belirtilen şiirlerin incelenmesi, lâle konulu şiirlerin ortak özelliklerini tespit etme ve bu eserlerin bir tür oluşturup oluşturmayacağını belirleme konusunda bizlere yardımcı olacaktır. Örnekler, farklı bir çalışmada ayrıntılı olarak inceleneceği için, iki beyitle sınırlandırılmıştır.

Nâbî Dîvânı'nda yer alan, *Der Sitâyîş-i Muhassıl-ı Haleb* *Hacı Ali Ağa* başlıklı kaside, Manisa şehrinin güzellikleri ve klasik

²⁹ AKKUŞ 2006, s. 26.

³⁰ Ahmet Refik ALTINAY, *Lâle Devri*, İstanbul 1932, s. 57.

³¹ AKKUŞ 2006, s. 19.

³² KARTAL 1998, s. 153-161.

³³ Metin HAKVERDİOĞLU, “Lâle Devri ve Lâle İsimleri”, s. 476.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

şiiirde sıklıkla bahsedilen *Manisa lâlesi* ile lâlezârlarının tasvirine dairdir.

*O lâlezâr ki yokdur nazîri ‘âlemde
Hak eylemiş anı hass-ı diyâr-ı Magnîsâ*

....

*‘Aceb ki lâlesiniün dâğı yok derûnunda
Sitânbul olsa n’ola dâgdâr-ı Magnîsâ*

(Nâbî, *Dîvân*, K 22/5,13)³⁴

Konuyla ilgili, gazel nazım şekliyle kaleme alınmış bir örnek, XVIII. yüzyıl şairlerinden *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı*’nda yer alır. *Gazel-i Müzeyyel Bâ-Esâmî-i Lâle der Vâsf-ı Vezîr-i Mezkûr* başlıklı müzeyyel gazelde, o dönem meşhur olan lâlelerinin isimleri zikredilmiştir.

*Gönülde şevk-i vuslât dîdede rûy-ı nigâr olsa
Çerâğân vakti gelse fasl-ı seyr-i lâlezâr olsa*

....

*Hemîşe neyyir-i iclâli reşk-i mihr ü mâh olsun
Budur Hakdan duâmız her ne dem leyl ü nehâr olsa*

(Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, *Dîvân*, K16/1,13)³⁵

XVIII. yüzyılda lâle isimlerinin sıralandığı örneklerin sayısı artar. Bu yüzyılda yaşamış şairlerden biri olan Şâkir’in, *Dîvânı*’ndaki *Kasîde-i bî-Hemtâ der-Medh-i İbrahim Paşa Bâ-Esâmî-i Lâle Lehâ İnşâ-şud* isimli kaside, lâle isimlerinin yer aldığı bir manzumedir. Vezir İbrahim Paşa medhiyesi olarak kaleme alınan 58 beyitlik kasidenin tamamında her beyite bir veya birkaç isim gelebilecek şekilde lâle isimleri yerleştirilmiştir:

³⁴ BİLKAN 1997, s.146.

³⁵ Atabey KILIÇ, *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Dîvânı*, İstanbul 2004, s.273.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Nola reşk-âver-i gülzâr-ı 'adn etse gülistânı

Getirdi şevke şevk-i nev-bahârı 'andelîbânı

....

Nihâl-i sâye-dâr-ı devletin kulsın ter ü tâze

Hudâ göstermesin sensüz cihâna sadr-ı dîvânı

(Şâkir, *Dîvân*, K X/1,54)³⁶

Lâle Devri şairi İzzet Ali Paşa da dönemin diğer şairleri gibi lâle ile yakından ilgilidir. *Şevk-engiz* adlı yeni bir lâle soğanı yetiştirecek kadar bu çiçeğe meraklı olan şair, dîvânında ya bir manzume ya da beyit vasıtasıyla yeni yetiştirilen lâleleri tavsif etmeye çalışmıştır. Paşa, yetiştirilen lâlelerin isimlerini tespit etmek için 62 beyit yazmıştır. Ayrıca lâle redifli bir kasidesi vardır. *Sitâyîşgerî-i Dâdâr-ı Cihân Merhûm Sultân Ahmed Hân 'Aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* isimli 51 beyitlik lâle redifli kasidesinde lâle çiçeği çeşitli anlam ilişkileri kurularak betimlenmiştir:

Sahn-ı gülşende olup gice sâf-ârâ lâle

Seheri oldu şikest-âver-i sermâ lâle

....

Şeh-levendâne n'ola sâkını teşmîr itse

Altı yaprak dimisin geydi ser-â-pâ lâle

(İzzet Ali Paşa, *Dîvân*: K2/1, 14)³⁷

Bu kasidesi dışında dîvânda, 62 beyitte, o dönemde yetiştirilen meşhur lâle isimlerini zikretmiştir. *Turuncu, Münşîrâne, Feyz-âver, Feyz-i bahâr, Müşâbih-i feyz-i bahâr, Bâlâ turuncu, Kumâş-ı leylâkî, Sâhib-kırân, Pertev-efgen, Sühâ, Ferâh-fezâ, Vâlâ-şân, Cihân-ârâ, Behcet-i dünyâ, Hayret-bahş, Müstesnâ, Âsâf-pesend, Gülşen-efrûz, Tâyi, Zîver-bahş, İşve-bâz, Fûrûg-ı devlet, Nahl-i ergavân, Nîze-i rummânî, Subh-ı bahâr, Tâb-âver, Şûr-efgen, Gülşen-zîver, Şeh-per, Ferâh-perver, Lâle-i rûmî, Şâd-âb, Şûr-efgen, Gülşen-*

³⁶ Seyhan YILDIZ, "XVIII. Yüzyıl Dîvân Şairi Şâkir, Hayatı, Eser, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni", Ankara 2002, s. 32-37.

³⁷ A. İrfan AYPAY, *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa, Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği, Dîvân Tenkitli Metin, Nigâr-nâme Tenkitli Metin*, İstanbul 1998, s. 64-68.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

ârâ, Şu'le-rîz, Ferâh-engiz, Gülrîz, Gülşen-zîver, Şevk-bahş, Fâyık, Pençe-i âfitâb, Neş'e-bahş, Ferâh-efzâ, Çemen-ârâ, Feyz-i Süleymân, Şeh-pesend, Şevk-efrûz, Şûr-efgen, Naz-perver, İşve-bâz, Feyz-i Hudâ, Gül-gûn-kabâ, Şeyh turuncı, Sâgâr-ı la'lîn, Güzîde cihân, Âlem-firîb, Subh-ı bahâr, Vâhid isimli lâleler, dönemin aynı konulu diğer şiirlerinde de yer alan meşhur lâle isimleridir³⁸:

Salınsa ol kad-i bâlâ Turuncı câme ile

Düşerdi ardına şeyhü'l-harem 'imâme ile

.....

Güşâyîş-i dil-i halka medârdur cûdun

Hemân Müşâbih-i Feyz-i Bahâr'dur cûdun

(İzzet Ali Paşa, *Dîvân*: M 1,62)³⁹

Lâle redifiyle kaleme alınmış başka bir kaside Lâle Devri şairlerinden *Şeyhülislam Es'ad Efendi Dîvânı*'nda bulunmaktadır. *Kasîde der Midhat-i Şehriyârî* başlıklı manzumenin tamamı 43 beyittir:

Yine zîb-âver olup gülşene yer yer lâle

Feyz-i nevrûz ile dâğ oldu ser-â-ser lâle

.....

Ravza-i şevket ü iclâlini feyyâz-ı ezel

İde mer'â-yı gül ü sümbül-i hoş-ter lâle

(Şeyülislam Es'ad, *Dîvân*, K 12/1,43)⁴⁰

Esâmî-i lâle konulu başka bir örnek, XVIII. yüzyıl şairlerinden *Hâtîf Dîvânı*'nda yer almaktadır. *Dîvân*'ın sonunda yer alan "Esâmî-i Lâle" başlıklı 92 beyitte dönemin meşhur lâlelerinin isimleri sıralanmıştır.

³⁸ Lâle isimleriyle ilgili bir dizin denemesi için bk. Fatma Sabiha KUTLAR, "İzzet Ali Paşa Dîvânı'nda Lâle ve İstanbul Lâlesi İsimleriyle İlgili Bir Dizin Denemesi", Ankara 1998, s.253.

³⁹ AYPAY 1998, s. 277-285.

⁴⁰ Muhammed Nur DOĞAN, *Şeyhülislam Es'ad ve Dîvânı*, İstanbul 1997, s. 82-86.

Hâme-i kudret le tahrîr oldı hatt-ı hüsn-i yâr

Olsa şâyân kıta'-i Yâkût'a her şu'le nisâr

.....

Lâlezâra gelicek pâd-şeh-i rûy-ı zemîn

Ferş olur pâyine seyr eyle kumâş-ı zerrîn

(Hâtif, *Dîvân*, M 1, 92)⁴¹

XIX. yüzyıl şairi *Kalâyî Dîvânı*'nda da esâmî-i lâle konulu bir tarih manzumesi vardır. *Diger Târîh-i Musanna-yı Sadr-ı Rûm li-hazret-i Şemsüddin be-mezâmîn-i Esâmî-i Lâle Hurûf-ı Evvel ü Âhir Kasîde Birer Târîh ve Yek-mısra Bâlâ-târîh* isimli 19 beyitlik muvaşşah (akroştîş) tarihin⁴² tamamında 47 lâle ismi vardır.

Mihr-i feyz-i matla'-ı vâlâ-yı câh-ı sadr-ı rûm

Ya'ni Şemsüddîn Efendi kim odur 'âlî mekîn

.....

Subh-ı nev peyk-i ziyâ dan aldı târîhin Ref'i

Evc-i pâk-i sadr-i Rûma geldi 'âlî Şems-i dîn

(Refî-i Kalâyî, *Dîvân*, K 18/1,19)⁴³

Lâlenin, tabiatın nadide güzelliklerinden biri olarak şiirlere konu olduğu yukarıdaki metinlerde naturalist bir üsluba doğru geçiş izleri görülür. Edebiyatımızda tabiat bu yüzyıla kadar şairin muhayyilesinin bir ürünü olarak sembolik çağrışımlarla ifade edilirken, XVIII. yüzyılda şairin duyularıyla algıladığı ve tüm ayrıntılarıyla okuyucunun zihninde şekillendirmek istediği bir kavram olarak yer alır.

⁴¹ Hâtif, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Karşılaştırmalı Metni, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi (Devam Ediyor).

⁴² Turgut KARABEY, "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme", Erzurum 1983, s.120.

⁴³ Bilal ALPAYDIN, "Refî-i Kalâyî Dîvânı, (İnceleme-Metin)", İstanbul 2007, s. 171-173.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Ne lâle her biri yâkût-ı sürhdür k'olmuş

Nigûn-i hüccet-i hüsn-i' izar-ı Magnîsâ

(Nâbî, *Dîvân*, K 22/14)⁴⁴

Manisa'da bir lâle bahçesinin ve lâlelerinin tasviri konulu şiirin tümü dikkate alındığında, lâlezârın renk, şekil vb. özelliklerinin somut ifadelerle betimlendiği görülür.

Başka bir şiirde ise, lâleler ve lale bahçesi, sarı, kırmızı ve turuncu renkleriyle bir güneş istiaresi çerçevesinde parlak renkleriyle görsel bir şölene dönüşür.

Şafak-pûş oldu zann itse gören hûrşîd-i rahşânı

Turuncu câme ile reşk-i mihr-i tâb-dâr olsa

(Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, *Dîvân*, K16/4)⁴⁵

SONUÇ

Yabani bir dağ bitkisiyken, bir kültür çiçeğine dönüşen lâle, adına bir devir açacak kadar sevilip kabul görmüş, zamanla İstanbul'un baş tacı olmuştur.

Lâle, klasik şiirimizde, XVII. yüzyıla kadar özellikle sembolik kullanımlarla çeşitli anlam ilişkileri içinde yer alır. Divanlarda kaside nazım şekliyle yazılmış bahariye konulu şiirlerin, anlatım ve çağrışım dünyasının önemli bir parçasını oluşturur.

XVII. yy'dan sonra lâlezârların tasvir edildiği, özellikle lâle çeşitleri üzerine yazılmış şiir örnekleriyle daha fazla karşılaşılır. Bu yüzyıla kadar renk, şekil vb. özellikleri ile çeşitli anlam ilişkileri içinde düşünülen lâle, bu tarihten sonra tabiatın nadide güzelliklerinden biri olarak şiirleri süslemeye başlar. Söz konusu şiirlerde natüralist bir üsluba doğru geçiş izleri görülür.

İlk örnekleri XVIII. yüzyılda ortaya çıkan, lâle çeşitlerinin sıralandığı esâmî-i lâle şiirleri, her mısra veya beyite bir lâle ismi gelecek şekilde kaleme alınmışlardır. Lâle devri şairlerinin birçoğunun

⁴⁴ Ali Fuat BİLKAN, *Nâbî Dîvânı*, İstanbul 1997, s.146.

⁴⁵ KILIÇ 2004, s.273.

divanında yer alan bu şiirlerden tespit ettiklerimiz kaside nazım şekliyle veya müfretler halinde yazılmıştır. İlk örnekleri XVIII. yüzyılda görülen esâmî-i lâle manzumelerinin ömrü kısa olmuş, son ürünler XIX. yüzyıl şairleri tarafından verilmiştir.

Gazel ve kaside nazım şekliyle yazılmış lâle redifli metinler, genel hatlarıyla lâlenâme olarak adlandırılabilir bir türün ortak karakterini sergilemektedirler. Esâmî-i lâle konulu manzumeler ise konu itibarıyla birer lâlenâme özelliği sergilemekle birlikte, aynı zamanda manzum birer lâle sözlüğü olarak da değerlendirilebilirler.

Bu çalışmada genel olarak tanıtılıp ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılan manzumeler, *Nâbî*, *Mirzazâde Ahmet Neylî*, *Şâkir*, *Şeyhülislam Es'ad*, *Kalâyî Dîvân*'ları'ndaki esâmî-i lâle konulu kasideler ile *İzzet Ali Paşa Dîvânı*'ndaki esâmî-i lâle konulu beyitler ve *Hâtif Dîvânı*'ndaki esâmî-i lâle konulu müfretlerdir.

Lâle, klasik kültür ve edebiyatımızda bir bitki ve süsleme unsuru olma özelliğini aşarak özellikle XVII ve XVIII. yy.'larda bir kültür unsuru olmuştur. Lâle, başlı başına bir lâle edebiyatı oluşturacak kadar klasik dönem şairleri tarafından sevilip şiire konu edilmiştir. Bu çalışmada seçilen örnek yedi manzume doğrultusunda, klasik Türk şiirinde lâle konulu şiirlerin ortak özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Tanıtımı yapılan şiirlerin incelenmesi ve Klasik Türk edebiyatı malzemesinin tümüyle gözden geçirilmesi ile yapılacak çalışmalar konuya yeni bakış açıları kazandırarak doğru tespitlerde bulunma imkânı sağlayacaktır. Bir kültür unsuru olarak lâlenin, Türk kültüründe kazandığı zengin anlam ve birikimi araştırma açısından disiplinler arası çalışmalar (mimari, sanat tarihi, tarih, görsel sanatlar, peyzaj vd.) da konuya farklı bakış açıları kazandıracaktır.

KAYNAKÇI

- AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Ankara 2006.
- AKTEPE, M. Münir, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. IV, S. 7, s. 85, İstanbul 1953.
- AKTEPE, M. Münir, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. IV, S. 8, s. 85, İstanbul 1953.
- AKTEPE, M. Münir, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. IV, S. 9, s. 23, İstanbul 1953.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- AKTEPE, M. Münir, “Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dâir Bir Vesika”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XI, s.115-130, İstanbul 1954.
- AYPAY, A. İrfan, *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa, Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği, Divan Tenkitli Metin, Nigârname Tenkitli Metin*, İstanbul 1998.
- ALPAYDIN, Bilal, “Ref’î-i Kalâyî Dîvânı”, (*İnceleme-Metin*), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- AHMET REFİK (ALTINAY), *Lâle Devri*, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul 1932.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Güller Kitabı*, Kapı Yay., İstanbul 2005.
- AYVAZOĞLU, Beşir, “Lâle”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, C. 6, s. 63, Dergâh Yay., İstanbul 1986.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *18. Asırda Lâle*, Haz. M. Uğur DERMAN, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- BAYTOP, Turhan, KURNAZ, Cemal, “Lâle”, *DİA*, C. 27, s. 79, Ankara 2003.
- BAYTOP, Turhan, “Osmanlı Lâlesi”, *Lâle Mecmuası*, S. 5, Aralık 1987.
- BAYTOP, Turhan, *İstanbul Lâlesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997.
- BÜYÜKKARCI-YILMAZ, Fatma, “Risâle-i Takvîm-i Lâle”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları, Ağâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı III*, S. 24/III, Harvard University 2000.
- DOĞAN, Muhammed Nur, *Şeyhülislam Es’ad ve Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997.
- GÜR, Demet, “Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2003.
- HAKVERDİOĞLU, Metin, *Lâle Devri ve Lâle İsimleri*, *Turkish Studies*, Volume 3/4 Summer 2008.
- “Hâtif Ali, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Devam Ediyor).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- KARABEY, Turgut, "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora tezi, Erzurum 1983.
- KARTAL, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- KILIÇ, Atabey, *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, "İzzet Ali Paşa Divanı'nda Lâle ve İstanbul Lâlesi İsimleriyle İlgili Bir Dizin Denemesi", Folkloristik: Dursun Yıldırım Armağanı, Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1998.
- KÜÇÜK, Sebahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara 1994.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- MACİT, Muhsin, *Nedîm Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- MELİKOFF, Irene, "Türk İran Şiir'inde Lâle'nin Simgesel Anlamı Üzerine Araştırma", *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları*, Demos Yay., İstanbul 2008, s. 94.
- NEMLİOĞLU, Candan, "Üsküdarlı Lalezâriler ve Resimli Lâleleri", II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler, II.Cilt, İstanbul 2005, s. 305-317.
- POLAT, N. Hikmet, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- SATOĞLU, Ahmet, "Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri", Milli Kültür Dergisi, Mart 1986, s. 52-54.
- TARLAN, Ali Nihat, *Necati Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997.
- TOLASA, Harun, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2001.
- YAKIT, İsmail, *Türk İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- YILDIZ, Seyhan, "XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Şâkir, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

<http://www.bazaarturkey.com/press/istanbul-lalesi.htm>

24.04.2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*